

УДК 349.2

Андрійчук О.В.,

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті на основі поглядів вчених із різних галузей права, а також положень чинного законодавства окреслено основні проблеми функціонування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: функціонування, розвиток, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійна система.

Андрейчук О.В.,

аспірант кафедры трудового права и права социального обеспечения
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

В статье на основе взглядов ученых из разных отраслей права, а также положений действующего законодательства обозначены основные проблемы функционирования и развития негосударственного пенсионного обеспечения, предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: функционирование, развитие, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионная система.

Andreychuk O.V.,

postgraduate of Department of labor law and social security law
of Kyiv National University named after Taras Shevchenko

THE PROBLEMS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF PRIVATE PENSIONS AND HOW TO OVERCOME THEM

On the basis of the views of scientists from different fields of law, as well as the current legislation outlines the basic problems of functioning and development of private pension provision, the ways to overcome them.

The low level of providing pensioners in Ukraine has long been one of the most acute problems. The state agreed to inability to maintain a decent level of pensions for its citizens. It is on this occasion also launched pension reform. Thus the formation of the national pension system on a new ideological basis - is not nothing but a result of combining economic, cultural and national traditions of the state to create the legal, institutional and economic framework that would ensure consolidation of pension rights norms and saving for retirement.

Without systematically addressing these issues and a clear understanding of the pension reform, which should take into account capabilities of voluntary pension will be impossible to build an effective national pension system. Given today's difficult economic situation of the state and, consequently, unsatisfactory level of pensions, the state must exert every effort for development of the third pillar, since, as the long-standing practice of foreign countries, pensions can function effectively only with well-developed system of additional retirement savings.

Keywords: operation, development, the private pension system, the pension system.

Актуальність проблематики. Низький рівень забезпечення пенсіонерів в Україні вже давно стало однією з найбільш гострих проблем. Держава погодилась з неможливістю самостійно підтримувати гідний рівень пенсій для своїх громадян. Саме з цього приводу й було започатковано проведення пенсійної реформи. При цьому формування національної пенсійної системи на новій ідеологічній основі – це не що інше, як результат об'єднання економічних, культурних і національних традицій задля створення державою правової, організаційної та економічної бази, яка б забезпечувала закріплення пенсійних норм та збереження права на пенсію.

Ступінь наукової розробки проблеми. Найбільш проблемою функціонування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні займаються вчені із галузі трудового права та права соціального забезпечення, серед яких: Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, Л.І. Лазор, В.В. Лазор, Б.С. Надточий, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, С.Н. Сивак, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, Б.С. Стичинський, Н.М. Хуторян, О.Г. Чутчева, Г.І. Чанишева, І.В. Яковюк, О.М. Ярошенко та ін. Не зважаючи на те, що з цієї проблематики вже існують наукові дослідження, необхідно відзначити, виникає потреба проведення окремого дослідження проблем функціонування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення та шляхів їх подолання, що і становить мету даної статті.

Мета статті дослідити проблеми функціонування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Виклад матеріалу. За останні роки в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів, які сприяли розвитку та функціонуванню системи недержавного пенсійного забезпечення. Але не тільки вони обумовлюють ефективність функціонування вищезазначеної системи. Саме тому розглянемо чинники, які впливають на дієвість добровільної системи пенсійних накопичень.

I. Демографічні. Постійне старіння населення призводить до того, що відношення кількості працездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку стає непропорційним, що і виступає несприятливим демографічним чинником. Згідно зі статистичними даними на 1000 осіб працездатного віку в Україні в 2010 році припадало 406 пенсіонерів, в 2020 році їх буде 491, а в 2050 році – 721 особа [1, с. 37]. Тобто до 2050 року кількість пенсіонерів в Україні збільшиться майже у два рази тоді, коли ще до 2030 року кількість працездатного населення в Україні зменшиться на шість мільйонів людей.

II. Фінансові – постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, який повинен забезпечувати загальнообов'язкову державну пенсійну систему. Проблема заключається в необхідності щорічного балансування за рахунок постійно зростаючої допомоги, яка фінансується Державним бюджетом. На жаль, лише в 2003 році Пенсійний фонд України обходився без державних дотацій тоді, коли в 2004 році вони становили 5,9 млрд. грн., а в 2014 році в бюджеті ПФУ передбачена дотація в розмірі 21,9 млрд. грн. [2], що є вкрай незадовільним для країни.

III. Соціальні. Перехід держави до ринкової економіки виявив неспроможність діяти принципу, на якому функціонувала солідарна система. Цьому сприяло: а) зниження економічної активності працездатного населення; б) масштабна трудова міграція працездатного населення; в) поширення тіньової зайнятості і тіньових доходів; г) наявність у значної частини працюючих пільг із сплати внесків у Пенсійний фонд; д) низький рівень заробітної плати, високий рівень заборгованості зі сплати внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування призводить до дефіциту коштів Державного Пенсійного фонду [3, с. 177]. До соціальних проблем пенсійного забезпечення ми відносимо і те, що з 1 січня 2014 року розмір мінімальної пенсії в Україні становить лише 949 грн., яка і залишається незмінною на 1 січня 2015 року.

Згідно Державного реєстру фінансових установ, станом на 30.02.2015 року, кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами у недержавних пенсійних

фондах України становить 837,7 тис. осіб [4]. Станом на I квартал 2015 року кількість економічно активне населення працездатного віку становить 20 млн. 237,4 тис. [4]. Тобто учасниками недержавних пенсійних фондів є 3,94% від загальної кількості економічно активного населення України. Аналізуючи ситуацію, можна зазначити, що ця система ще перебуває на етапі формування, крім того, існують й інші проблеми, які гальмують ефективне функціонування третього рівня пенсійної системи. До таких проблем можна віднести: (а) недостатній рівень обізнаності населення про систему НПЗ. Переважна більшість населення не знає про діяльність недержавних пенсійних фондів та страхових компаній по страхуванню життя. Працездатне населення не виявляє бажання щодо участі в недержавному пенсійному забезпеченні. На сьогодні інформація про реформу пенсійної системи зводиться тільки до підвищення пенсійного віку; (б) недоопрацювання нормативно-правової бази системи добровільного накопичення. Наразі існує потреба в опрацюванні та удосконаленні нормативної бази; (в) недосконалість законодавчої бази щодо інвестиційної діяльності. Встановлені жорсткі обмеження напрямків інвестиційної діяльності. Досить проблематичною залишається процедура доступу недержавних пенсійних фондів до іноземних інвесторів. Тому у інвестиційних портфелях недержавних пенсійних фондів відсутні іноземні цінні папери; (г) низький рівень довіри українського населення до недержавних фінансових установ; (д) недостатня розвиненість фондового ринку. Ця причина не дозволить в повному обсязі реалізовувати усі потенційні можливості пенсійних активів в інвестиційних процесах; (е) занижений рівень оплати послуг адміністратора. Система нарахування винагороди адміністраторам не стимулює якісну роботу з обслуговування учасників НПФ, особливо на етапі виплат. Це робить діяльність з адміністрування економічно непривабливою.

Всі ці причини пояснюють той факт, що на сьогодні в Україні недержавне пенсійне забезпечення практично не використовується ані як спосіб підвищення рівня життя населення, ані як елемент економічного зростання держави [3, с. 175-176].

Однак в Україні існують і сприятливі умови для подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Привабливим для участі в системі є участь фізичних осіб-підприємців, оскільки саме вони в умовах сучасного пенсійного забезпечення є найбільш незахищеними при настанні пенсійного віку. Але саме такі потенційні вкладники є найбільш вигідними у часи своєї трудової активності. Тому вважаємо за потрібне приділити значну увагу залученню більшої кількості саме такої категорії вкладників.

Крім того, як зазначає Н.М. Ткаченко, існують переваги недержавного пенсійного забезпечення і для робітників, а саме: 1) економічний добробут – пенсійні внески та отриманий інвестиційний прибуток обліковуються на його особистому рахунку і є власністю працівника та є додатковим джерелом прибутку після виходу на пенсію; 2) мотивація – проводячи пенсійні відрахування на користь своїх працівників, виявляючи зацікавленість в забезпеченні майбутнього роботодавця підкреслює вагомість та оцінку їх роботи. Формується у працівника лояльне ставлення до підприємства, яке проявляє турботу про своїх працівників; 3) податкові пільги щодо обкладання доходів фізичних осіб [5].

Ще одними потенційно зацікавленими суб'єктами є особи, що перебувають за кордоном на заробітках, чиї кошти також не будуть враховуватися при розрахунку державної пенсії, адже з такого заробітку на протязі життя не сплачувались внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Для вищезазначених осіб реально можливо вирішити проблему мінімальної державної пенсії, ставши учасником недержавних пенсійних фондів і накопичивши тим самим свою індивідуальну пенсію на майбутнє. Тобто органи виконавчої влади на місцях повинні сприяти розповсюдженню інформації про систему недержавного пенсійного забезпечення, особливо для тих, хто отримує заробітну плату у конвертах, хто перебуває на заробітках за кордоном тощо. Такі дії державних органів посилили б впевненість у системі як для учасників фонду, так і потенційних суб'єктів системи. Одним із стимулюючих факторів для участі у недержавному пенсійному забезпеченні також є розповсюдження соціальної реклами та реклами послуг недержавних пенсійних фондів, що здійснюється у засобах масової інформації та в мережі Інтернет.

Виходячи із зазначеного, на сучасному етапі головним завданням для подальшого розвитку системи добровільного пенсійного накопичення є підвищення зацікавленості всіх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення у її ефективності. Велика увага з боку держави повинна приділятися мотиваційним механізмам, які використовують розвинуті країни світу для залучення все більшої кількості учасників та вкладників. Використання такої практики може стати потужним поштовхом для розвитку системи в нашій державі. Механізми функціонування зазначеної системи повинні реалізовуватися на прозорих та зрозумілих для учасників системи правилах, які б змогли виключити або звести до мінімуму ризики, притаманні системі, та виконуватися кваліфікованими фахівцями.

Однією із проблем розвитку та функціонування недержавного пенсійного забезпечення є те, що на третьому рівні страхові організації не можуть повноцінно функціонувати разом з недержавними пенсійними фондами, адже їх діяльність зводиться лише до страхування довічної пенсії та страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду тоді, коли укладення договору недержавного пенсійного страхування практично не здійснюється таким же рівноправним суб'єктам системи як і НПФ.

Проте таке розмежування суперечить виробленим світовою практикою принципам пенсійного страхування, до яких відносяться: а) гарантоване забезпечення застрахованій особі регулярного доходу після закінчення трудової діяльності; б) накопичення необхідної суми пенсійного резерву за рахунок періодичної сплати страхових внесків протягом трудової діяльності; в) наперед визначений обсяг страхової гарантії; г) сплата страхових внесків особисто застрахованою особою або за рахунок коштів страхувальника – роботодавця; д) заборона викупу суми накопиченого страхового резерву страхувальником – роботодавцем, забезпечення безперервності переходу прав страхувальника від одного роботодавця до іншого, неможливість дострокового виходу із системи недержавного пенсійного забезпечення, виплата ануїтету, що відповідає сумі пенсійного резерву після закінчення трудової діяльності за будь яких обставин, виплата разової суми при виході на пенсію як одноразової допомоги, можливість успадкування частини накопиченого пенсійного резерву

застрахованої особи у випадку її смерті протягом трудової діяльності. Зазначені принципи збігаються із концептуальними засадами Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [6, с. 14].

Існують значні відмінності у діяльності між страховими компаніями та недержавними пенсійними фондами. Так, недержавні пенсійні фонди, як суб'єкти системи НПЗ, можуть здійснювати виплату пенсії на визначений термін, але на відміну від страхових компаній не можуть виплачувати довічні пенсії. Загальновідомо, що пенсійні фонди є неприбутковими організаціями тоді, коли страхові компанії утворюються у вигляді товариства, яке здійснює підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку. Тобто страхові компанії не можуть здійснити повний цикл недержавного пенсійного забезпечення. На нашу думку, на заваді стоїть недопрацьоване законодавство. Перше, в Законі України «Про страхування» і досі не зазначено, що страхові компанії мають право на здійснення пенсійного страхування [7]. Таким чином, компанії одразу лишуються приватних клієнтів і найчастіше здійснюють корпоративне пенсійне страхування через страхування життя.

Другим чинником є відсутність податкових пільг. Так, положеннями Податкового кодексу України надано податкові пільги для осіб, що приймають участь в недержавному пенсійному забезпеченні через недержавні пенсійні фонди [8]. В свою чергу, про пільговий стимул для такого суб'єкта додаткового накопичення як страхові компанії мова взагалі не йдеться. Ми вважаємо, що такі дії заважають подальшому розвитку системи добровільного пенсійного накопичення, оскільки для всіх суб'єктів, які мають право здійснювати додаткове пенсійне забезпечення, повинні бути створенні однакові умови функціонування, а отже і мотиваційні принципи повинні бути однакові. Таким чином, ми погоджуємось з думкою В.І. Грушко та О.В. Чеберяко, які зазначають, що має діяти принцип – однакові пільги за однаково суспільно корисні послуги, який надасть платникові можливість реалізувати його право на вільний вибір [6, с. 15].

Виходячи з цього, держава в подальшому повинна приділити увагу розвитку недержавного пенсійного страхування, визначити головні моменти щодо організаційних питань, допрацювати законодавство про страхування, зосередити увагу на оподаткуванні та зменшенні можливих ризиків через пенсійне страхування. На нашу думку, в даному випадку можливе часткове використання деяких елементів організації системи недержавного пенсійного забезпечення країн, в яких страхові компанії на високому рівні забезпечують пенсійне страхування. Але, звертаємо увагу, що запозиченні елементи повинні обов'язково бути адаптовані до українських умов.

Як підсумок зазначимо, що основними проблемами, які негативно впливають на функціонування та розвиток недержавного пенсійного забезпечення, є такі: 1) недовіра населення до системи недержавного пенсійного забезпечення; 2) низькі доходи працюючих верств населення, безробіття; 3) недостатня інформованість населення про принципи функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення; 4) необізнаність громадян з фінансових та економічних питань, їх незацікавленість в отриманні інформації; 5) відсутність професійної підготовки спеціалістів для установ недержавного пенсійного забезпечення; 6) недосконалість законодавчого регулювання

системи недержавного пенсійного забезпечення; 7) низький рівень щодо роз'яснення сутності недержавного пенсійного забезпечення.

Враховуючи наявні проблеми, основними напрямками їх подолання є: а) забезпечення стабільності системи чіткою програмою розвитку та підтримки на державному рівні інституту недержавного пенсійного забезпечення; б) здійснення заходів щодо відновлення довіри населення та впевненості в фінансовій стабільності; в) розробка та вдосконалення законодавчої бази; г) поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення через впровадження національних програм; д) роз'яснення через податкові органи, органи місцевої влади змін в законодавстві про недержавне пенсійне забезпечення; е) впровадження освітньої програми підготовки спеціалістів; ж) стимулювання роботодавців до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом надання їм податкових пільг.

Висновки. При цьому без систематичного вирішення зазначених проблем та чіткого розуміння пенсійної реформи, в якій повинні враховуватися можливості системи добровільного пенсійного забезпечення, буде неможливо побудувати ефективну вітчизняну пенсійну систему. Враховуючи сьогоденний тяжкий економічний стан держави та, як наслідок, незадовільний рівень пенсійного забезпечення, держава зобов'язана прикласти максимум зусиль для розвитку третього рівня пенсійної системи, оскільки, як показує багаторічна практика зарубіжних країн, пенсійне забезпечення може ефективно функціонувати лише з добре розвинутою системою додаткового пенсійного накопичення.

Список використаних джерел:

1. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації: Монографія / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені В.М. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.
2. Про бюджет Пенсійного фонду України на 2014 рік: Закон України від 11.02.2013 № 10 // Офіційний Вісник України. – 2013. – № 12. – Ст. 460.
3. Бабірад М.М. Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні та перспективи його розвитку / М.М. Бабірад, В.В. Оліярник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 174-180.
4. Офіційний сайт Державної комісії регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nfp.gov.ua.
5. Ткаченко Н.М. Недержавне пенсійне забезпечення як елемент мотивації персоналу / Н.М. Ткаченко // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України: Матер. всеукраїнської науково-практ. Інтернет конференції (м. Дніпропетровськ, 16-26 листопада 2009 р.).
6. Грушко В.І. Проблеми недержавного пенсійного страхування / В.І. Грушко, О.В. Чеберяко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. – № 2. – С. 14-16.
7. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

References:

1. Pension reform in Ukraine: directions of realization: Monograph / Edited. EM Libanova. - K. : Institute of Demography and Social Research of the VM Ptukha NAS of Ukraine, 2010. - 270 p.
2. The budget of the Pension Fund of Ukraine in 2014: the Law of Ukraine of 11.02.2013 № 10 // Official Journal of the Ukraine. - 2013. - № 12. - Art. 460.
3. Babirad MM Assessment of private pensions in Ukraine and prospects of its development / MM Babirad, VV Oliyarnyk // Scientific Herald NLTU Ukraine. - 2008 - Vol. 18.9. - P. 174-180.
4. The official site of the State Commission for Regulation of Financial Services [electronic resource]. - Access: www.nfp.gov.ua.

5. Tkachenko NM Private pensions as part of the motivation / NM Tkachenko // Actual problems of economic and social development of regions of Ukraine: Mater. Ukrainian scientific and practical. Online conference (m. Dnipropetrovsk, 16-26 November 2009).
6. V. Grushko Problems private pension insurance / VI Grushko, O. Cheberyako // Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. - 2006. - № 2. - P. 14-16.
7. Insurance: Law of Ukraine of 07.03.1996 № 85/96-VR // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1996. - № 18. - Art. 78.
8. Tax Code of Ukraine of 02.12.2010 № 2755-VI // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. - Art. 112.

Рецензент: кандидат юридичних наук Грובהва А.А.

УДК 349.2

Бірюкова А. Г.,

доцент кафедри цивільного права Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДЖЕРЕЛО ПРАВА»
ТА «ДЖЕРЕЛО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА»**

У статті встановлено етимологію слова «джерело». Зроблено висновок про наявність двох основних підходів до розуміння поняття «джерело права» - широкий та вузький. Висвітлено основні думки вчених стосовно сутності поняття «джерело трудового законодавства». На основі наукових позицій правників доведено прийнятність терміну «джерело права» у трудовому законодавстві.

Ключові слова: джерело права, джерело трудового законодавства, форма права, нормативно-правовий акт, правова норма, суспільні відносини.

Бірюкова А. Г.,

доцент кафедри гражданского права Национального университета
«Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого»

**СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «ИСТОЧНИК ПРАВА»
И «ИСТОЧНИК ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА»**

В статье установлено этимологию слова «источник». Сделан вывод о наличии двух основных подходов к пониманию понятия «источник права» - широкий и узкий. Освещены основные мнения ученых относительно сущности понятия «источник трудового законодательства». На основе научных позиций юристов доказано приемлемость термина «источник права» в трудовом законодательстве.

Ключевые слова: источник права, источник трудового законодательства, форма права, нормативно-правовой акт, правовая норма, общественные отношения.

Biryukova AG,

Associate Professor of Civil Law cathedra of National University
«Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudry»

**CORRELATION OF CONCEPTS OF "SOURCE OF LAW"
AND "SOURCE OF LABOR LEGISLATION"**

The article set the etymology of the word "source". It is concluded that there are two main approaches to understanding the concept of "source of law" – wide and narrow.

Wide approach takes into consideration all the conditions and factors of social life that affect the appearance of law - is: socio-economic, political, cultural, religious, international (geopolitical) and other circumstances. Narrow considering the same approach as the official source of law means ob'yektivatsiyi law, ie, their expression and documentary consolidation competent subjects of lawmaking. This approach only indicates the external container law, that means the source as the seat of these standards from which we derive them, where they learn about, and not as their origins, the root cause.

Examined the basic scientific opinions concerning the essence of the concept of "source of labor laws." On the basis of scientifically proven acceptability of the term "source of law" in labor law.